

Beata Szary

Ośrodek Naukowo-Dydaktyczny Bieszczadzkiego Parku Narodowego
38–700 Ustrzyki Dolne, ul. Bełska 7
be.szary@wp.pl

Received: 27.07.2006

Reviewed: 1.08.2006

**„EDUKACJA EKOLOGICZNA I UDOSTĘPNIANIE
PARKÓW NARODOWYCH DO ZWIEDZANIA”
– V SEMINARIUM DLA PRACOWNIKÓW
PARKÓW NARODOWYCH ZAJMUJĄCYCH SIĘ
EDUKACJĄ EKOLOGICZNĄ**

„Ecological education and opening of national parks
to public” – Vth seminar for national park education officers

Abstract: On 27-29 June 2005 the 5th seminar „Ecological education and opening of national parks to public” was organized by the Bieszczady National Park. The meeting consisted of lecture session held in Scientific-Didactic Centre of the BNP at Ustrzyki Dolne, and field session in Nadsański Landscape Park and Mt Pikuj Nature Reserve in Ukraine. The participants of seminar – representatives of 20 national parks, teachers co-operating with BNP, representatives of funds supporting educational activity, and scientists from Polish and Ukrainian universities – discussed about present state and a role and perspectives of field exercises organised by national parks. The summary of educational activity of national parks prepared on the basis of questionnaire was used in the discussion. Selected problems are presented in the present paper.

Wstęp

W dniach 27–29 czerwca 2005 r. odbyło się V seminarium nt: „Edukacja ekologiczna i udostępnianie parków narodowych do zwiedzania”, zorganizowane przez Bieszczadzki Park Narodowy (BdPN). Seminarium składało się z części seminaryjnej przeprowadzonej w Ośrodku Naukowo-Dydaktycznym BdPN w Ustrzykach Dolnych oraz części terenowej, która odbyła się na Ukrainie – w Nadsańskim Parku Krajobrazowym i Rezerwacie Pikuj. W seminarium uczestniczyli przedstawiciele 20 parków narodowych, nauczyciele współpracujący z BdPN, przedstawiciele funduszy wspomagających działalność edukacyjną parków narodowych oraz pracownicy naukowcy polskich i ukraińskich uczelni.

Podczas seminarium nauczyciele współpracujący z BdPN scharakteryzowali treści programowe z zakresu przyrody i biologii na różnych poziomach nauczania. Przedstawili możliwości wsparcia realizacji treści programowych przez pozalekcyjne zajęcia terenowe organizowane przez parki narodowe. Pracownicy edukacyjni BdPN zaprezentowali referaty na temat zainteresowania placówek oświatowych edukacją ekologiczną i zaangażowania szkół w programy stałe i zamawiane organizowane przez parki. Wykorzystano w nich zestawienia działalności edukacyjnej parków narodowych, sporządzone na podstawie wcześniej przygotowanych ankiet.

Przedstawiciele parków narodowych zaprezentowali najciekawsze techniki, metody i pomoce stosowane w edukacji ekologicznej dzieci i młodzieży. W sali wystaw czasowych zorganizowano wystawę wydawnictw edukacyjnych i popularno-naukowych, na której można było zapoznać się z nowościami wydawniczymi oraz pełną ofertą wydawniczą poszczególnych parków. Pracownicy parków narodowych, nauczyciele oraz przedstawiciele funduszy wspomagających edukację ekologiczną w parkach narodowych dyskutowali o perspektywach edukacji pozaszkolnej w Polsce.

Podczas sesji terenowej dyr. Witalij Zeman i doc. dr Oksana Maryskiewicz omówili zagadnienia dotyczące edukacji ekologicznej w Nadszańskim Parku Krajobrazowym i ochrony przyrody na Ukrainie. Zajęcia terenowe w Rezerwacie Pikuj, dotyczące szaty roślinnej poprowadzili: prof. dr hab. Bogdan Zemanek (Instytut Botaniki Uniwersytetu Jagiellońskiego) i dr Stanisław Kucharzyk (BdPN). Środowisko abiotyczne rezerwatu Pikuj omówili: dr Tomasz Winnicki (BdPN), doc. dr Oksana Maryskiewicz (Instytut Ekologii Karpat we Lwowie) oraz mgr Grażyna Holly (BdPN).

W maju 2005 r. uczestnicy seminarium wypełnili ankiety dotyczące działalności edukacyjnej poszczególnych parków narodowych i przysłali je do Ośrodka Naukowo-Dydaktycznego BdPN w Ustrzykach Dolnych. W ankiecie zamieszczono informacje dotyczące pracowników zajmujących się edukacją ekologiczną, zajęć edukacyjnych dla dzieci i młodzieży, ścieżek przyrodniczych, działalności muzealnej i wydawniczej. W artykule zaprezentowano zestawienia opracowane na podstawie ankiet z 2005 r. W przypadku etatów edukacyjnych w parkach oraz ścieżek dydaktycznych wykorzystano dane z ankiet sporządzonych w 2003 i 2001 r. W seminarium nie wzięli udziału przedstawiciele Poleskiego PN, Świętokrzyskiego PN oraz Wolińskiego PN, stąd brak najnowszych danych z tych Parków.

Synteza informacji zawartych w ankietach

Pracownicy edukacyjni w parkach narodowych

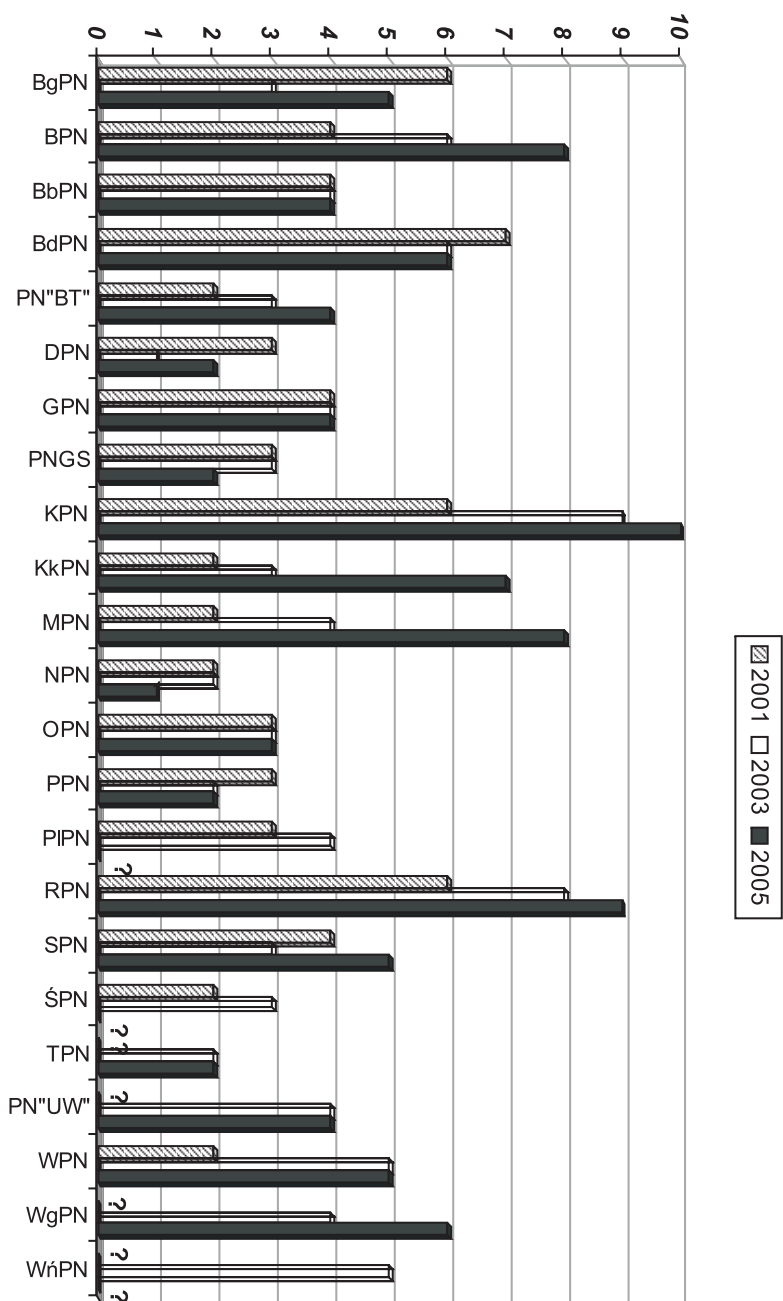
W polskich parkach narodowych zatrudnionych jest ok. 110 pracowników edukacyjnych. Prawie wszyscy posiadają wyższe wykształcenie, niektórzy stopnie naukowe. Najczęściej ukończyli studia przyrodnicze (biologię i leśnictwo), studia podyplomowe i dodatkowe kursy (Holly, Szary 2004). Wielu ma przygotowanie pedagogiczne. W 15 parkach narodowych pracownicy edukacyjni wspomagani są przez naukowców, służby terenowe Parku i licencjonowanych przewodników, w różnym zakresie czasowym – łącznie 50 osób.

Najwięcej pracowników edukacyjnych jest zatrudnionych w Kampinoskim PN, Roztoczańskim PN, Białowieskim PN, Magurskim PN i Karkonoskim PN. W parkach tych liczba etatów wzrastała stopniowo od 2001 do 2005 r. (Ryc. 1). W kilku parkach liczba pracowników utrzymuje się na stałym poziomie od 2001 r., np. w Biebrzańskim PN, Gorczańskim PN i Ojcowskim PN. Większość stanowią pracownicy z długim stażem pracy w Parku, co przekłada się na jakość działań edukacyjnych. Od roku 2003 przybyło w parkach 20 etatów edukacyjnych (dydaktycznych). Siedemnastu pracowników posiada staż pracy mniejszy niż 2 lata, np. w Karkonoskim PN oraz Magurskim PN – gdzie powstał nowy ośrodek edukacyjny. Nowo zatrudnieni pracownicy wprowadzają świeże spojrzenie na terenową edukację przyrodniczą i nowatorskie metody, dając możliwość ciągłego rozwoju edukacji ekologicznej w parkach narodowych.

Programy dla dzieci i młodzieży

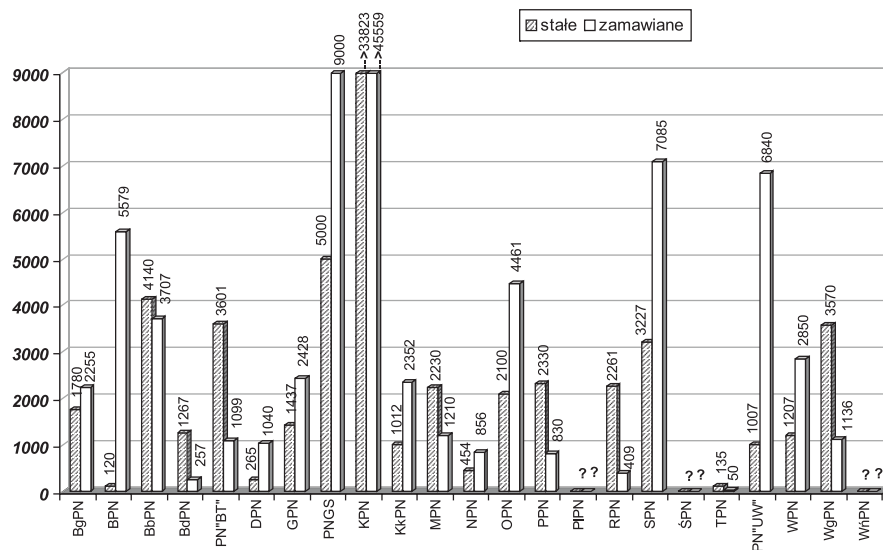
Przeanalizowano liczbę uczestników i czas przeznaczony na zajęcia edukacyjne w 20 parkach narodowych (Ryc. 2, 3). Uwzględniono czas przeznaczony na zajęcia z młodzieżą, z pominięciem zaangażowania pracowników dydaktycznych w przygotowanie zajęć, materiałów, pomocy, wystaw pokonkursowych itp. Analiza danych ma charakter jedynie orientacyjny, ze względu na nieprecyzyjne określanie czasu lub brak takich statystyk w niektórych parkach. Należy również pamiętać o różnorodności programów (Szary 2002; Holly, Szary 2004). Mają one charakter wykładów, prelekcji, zajęć terenowych lub też warsztatów, łączących różne formy zajęć, a także festynów, rajdów i innych akcji połączonych z imprezami turystycznymi. Trudno porównywać imprezy o charakterze rekreacyjnym (np. rajdy) oraz akcje sprzątanía z programami obejmującymi wieloetapowe zajęcia terenowe i kameralne.

Wszystkie Parki realizują programy stałe, skierowane przede wszystkim do społeczności lokalnej (najczęściej nie pobierając opłat) oraz zajęcia zamawiane

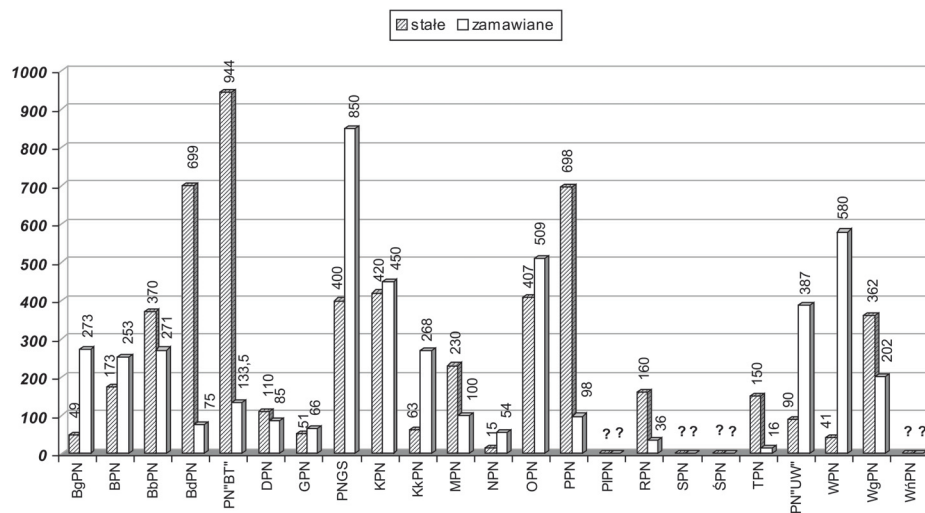
Ryc. 1. Liczba etatów edukacyjnych w parkach narodowych w latach: 2001, 2003, 2005 (? – brak danych). Objasnienia: BgPN – Babioński Park Narodowy, BPN – Białowiecki PN, BbPN – Biebrzański PN, BdPN – Bieszczadzki PN, PN„BT” – PN „Bory Tucholskie”, DPN – Drawieński PN, GPN – Gorczański PN, PNGS – PN Gór Stołowych, KPN – Kampinoski PN, KkPN – Karwonski PN, MPN – Magurski PN, NPN – Narwiański PN, OPN – Ojcowski PN, PPN – Pieniński PN, PIPN – Poleski PN, RPN – Roztoczański PN, SPN – Słowiński PN, ŚPN – Świętokrzyski PN, TPN – Tatrzański PN, PN„UW” – PN „Ujście Warty”, WPN – Wielkopolski PN, WgPN – Wigierski PN, WńPN – Wołński PN.

Fig. 1. Number of educational officers in national parks in 2001, 2003 and 2005. Explanations: ? – no data.

Ryc. 2. Liczba uczestników programów stałych oraz zamawianych w roku. Objasnienia: ? – brak danych; pozostałe objaśnienia patrz rycina 1.

Fig. 2. Number of participants of permanent and ordered programmes within one year. Explanations: ? – no data; the other – see Fig. 1.

Ryc. 3. Liczba godzin przeznaczonych na zajęcia stałe oraz zamawiane w roku 2004. Objasnienia: ? – brak danych; pozostałe objaśnienia patrz rycina 1.

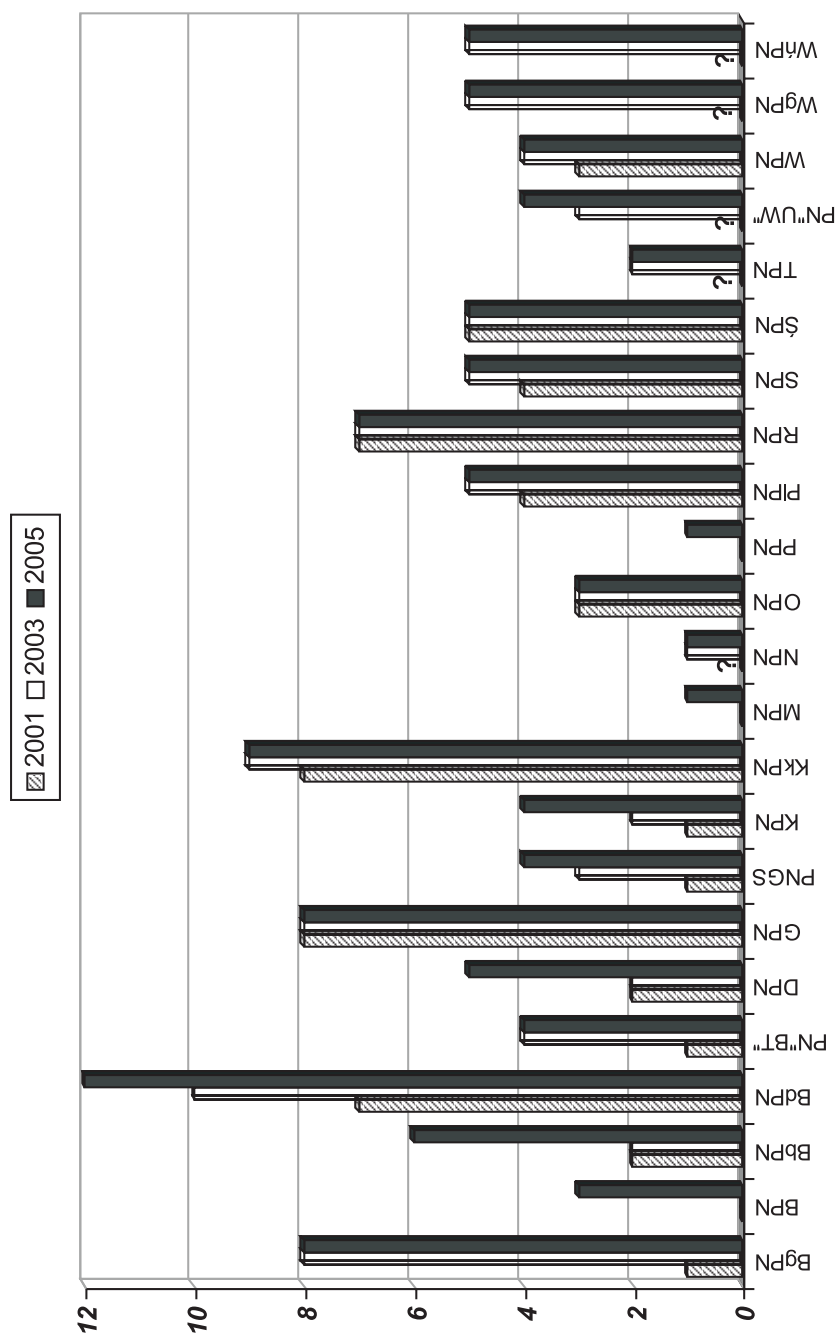
Fig. 3. Number of hours for permanent and ordered exercises in 2004. Explanations: ? – no data; the other – see Fig. 1.

(najczęściej pobierając opłatę wg cennika). Największą liczbę uczestników zajęć i imprez edukacyjnych odnotowano w Kampinoskim PN (bliskość dużej aglomeracji) oraz PN Gór Stołowych, Słowińskim PN, PN „Ujście Warty” i Biebrzańskim PN. W programach zamawianych organizowanych przez parki wzięło udział ponad 100 tys. osób, w zajęciach stałych o 20 tys. osób mniej. Na zajęcia stałe przeznaczono więcej czasu niż na zamawiane (stałe ok. 5,5 tys. godz., zamawiane ok. 4,5 tys. godz.). W poszczególnych parkach proporcje te bywają zróżnicowane. W Biebrzańskim PN, Bieszczadzkim PN, Magurskim PN, Pienińskim PN, Roztoczańskim PN, Tatrzańskim PN i Wigierskim PN zajęcia w ramach programów stałych dominują nad zamawianymi zarówno pod względem ilościowym jak i czasowym (Ryc. 2, 3). Odwrotnie wygląda sytuacja w pozostałych parkach, gdzie przeważają zajęcia zamawiane. Najdłużej trwające programy stałe w różnych parkach przedstawiono w poprzednich „Rocznikach Bieszczadzkich” (Holly, Szary 2004).

Ścieżki dydaktyczne

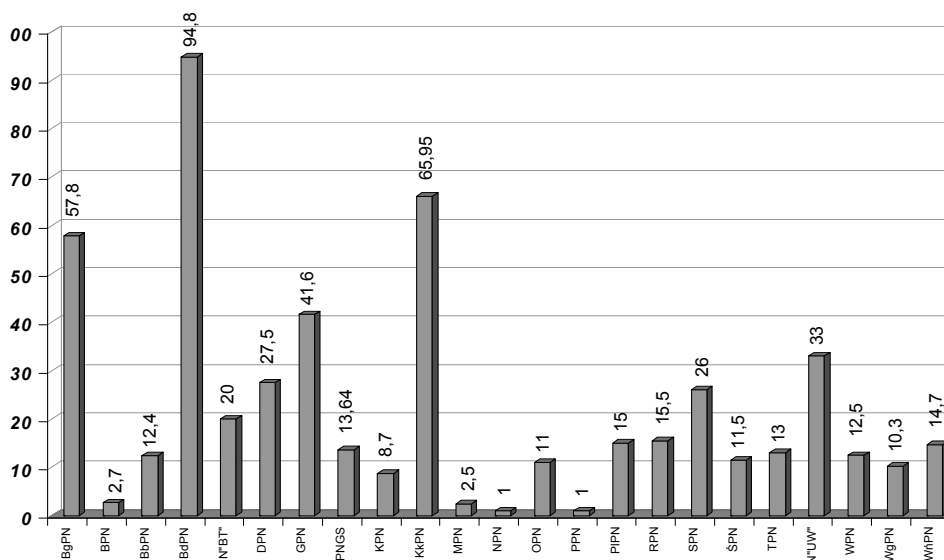
Wszystkie parki narodowe posiadają ścieżki dydaktyczne. W 2003 roku nie było ich w trzech parkach narodowych. Od tego czasu przybyło w parkach 21 ścieżek, najwięcej w Biebrzańskim PN (4), Białowieskim PN (3), Drawieńskim PN (3), Bieszczadzkim PN (2) i Kampinoskim PN (2) (Ryc. 4). Na terenie parków narodowych jest obecnie wytyczonych 111 ścieżek o łącznej długości prawie 600 km. Najwięcej ścieżek wyznaczono w Bieszczadzkim PN (12), Karkonoskim PN (9), Babiogórskim, PN (8), Gorczańskim PN (8), Roztoczańskim PN (7) i Biebrzańskim PN (7). Pod względem długości ścieżek wyróżniają się: Bieszczadzki PN, Karkonoski PN i Babiogórski PN (Ryc. 5). W kilku parkach liczba ścieżek nie zmieniła się od 2001, np. w Gorczańskim PN, Ojcowskim PN, Roztoczańskim PN oraz Świętokrzyskim PN.

Ścieżki przebiegają przez obszary parku atrakcyjne pod względem przyrodniczym i turystycznym. Wiele z nich poprowadzono szlakami turystycznymi, co ogranicza ingerencję w środowisko przyrodnicze. Ścieżki wyznaczone poza szlakami wymagają dodatkowych zabiegów, aby były dostępne i bezpieczne. Oznakowane w terenie za pomocą słupków, tabliczek lub tablic dają możliwość zapoznania się z przyrodą parku i sposobami jej ochrony. 100 ścieżek można zwiedzać korzystając z przewodników książkowych, zeszytów ćwiczeń lub innych materiałów edukacyjnych. Zestawienie ścieżek istniejących w parkach narodowych w 2001 i 2003 r. zamieszczono w poprzednich tomach „Roczników Bieszczadzkich” (Szary 2002; Holly, Szary 2004).

Ryc. 4. Liczba ścieżek dydaktycznych w parkach narodowych w latach: 2001, 2003 oraz 2005. Objasnienia: ? – brak danych; pozostałe objaśnienia patrz rycina 1.

Fig. 4. Number of educational trails in national parks in: 2001, 2003 and 2005. Explanations: ? – no data; the other – see Fig. 1.

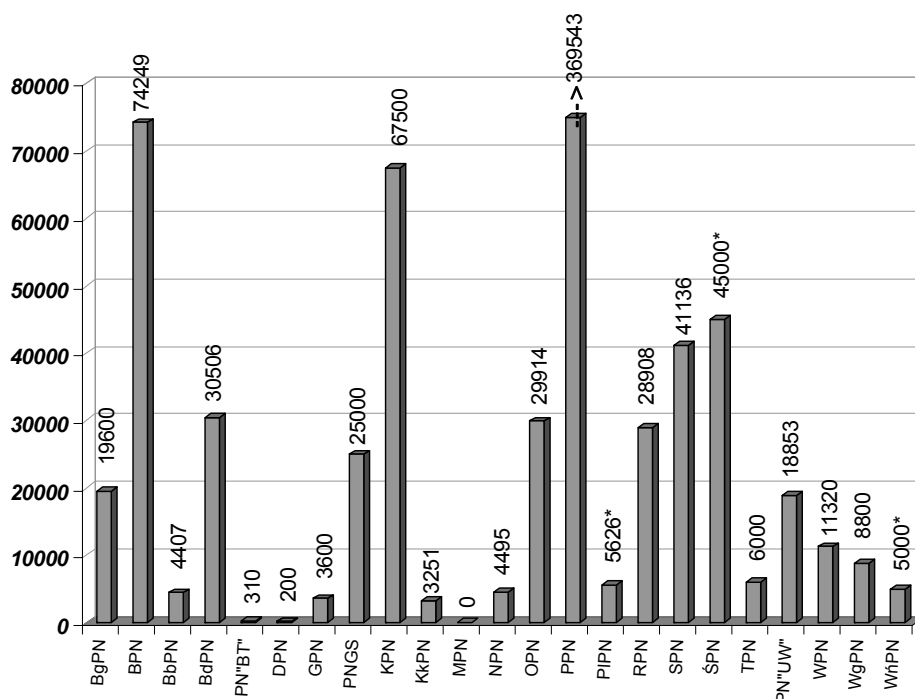
Ryc. 5. Łączna długość ścieżek dydaktycznych (w kilometrach). Objaśnienia jak w ryc. 1.

Fig. 5. Total length of educational trails (in kilometres). Explanations – see Fig. 1.

Muzea oraz inne ekspozycje przyrodnicze i wystawy czasowe

Muzea przyrodnicze posiada 15 parków narodowych (Magurski PN od 2005 r.). W pozostałych parkach zorganizowano ekspozycje przyrodnicze i wystawy czasowe np. w budynku dyrekcji lub ośrodka edukacyjnego (Babiogórski PN, Biebrzański PN, PN „Bory Tucholskie”, Gorczański PN, Narwiański PN, PN „Ujście Warty” i Wigierski PN) oraz w pawilonach wystawienniczych (Pieniński PN). Muzea i wystawy zwiedza od kilku do kilkudziesięciu tysięcy osób rocznie (w Pienińskim PN 370 tys. – prawie wszyscy zwiedzający Park). W 2004 roku najwięcej osób skorzystało z tej formy edukacji w Pienińskim PN, Białowieskim PN i Kampinoskim PN (Ryc. 6). W przypadku Poleskiego PN, Świątokrzyskiego PN i Wolińskiego PN podano dane z roku 2002. Najliczniej zwiedzane wystawy w poprzednich latach wymieniono w „Rocznikach Bieszczadzkich” tom 12 (Holly, Szary 2004).

Grupy zorganizowane zwiedzają wystawy samodzielnie lub oprowadzane są przez przewodników. Na ekspozycjach odbywają się również zajęcia edukacyjne. Niestety nie wszystkie parki prowadzą statystykę tych zajęć. Nie analizowano także struktury wiekowej zwiedzających i liczby grup oprowadzonych przez przewodników, ze względu na brak takich statystyk w niektórych parkach.

Ryc. 6. Liczba osób zwiedzających muzea oraz inne ekspozycje przyrodnicze i wystawy czasowe w parkach narodowych w 2004 roku. Objasnienia: * – dane z 2002 r.; pozostałe objaśnienia patrz rycina 1.

Fig. 6. Number of visitors in museums and other exhibitions and displays in national parks in 2004. Explanations: * – data from 2002; the other – see Fig. 1.

Oferta wydawnicza parków narodowych

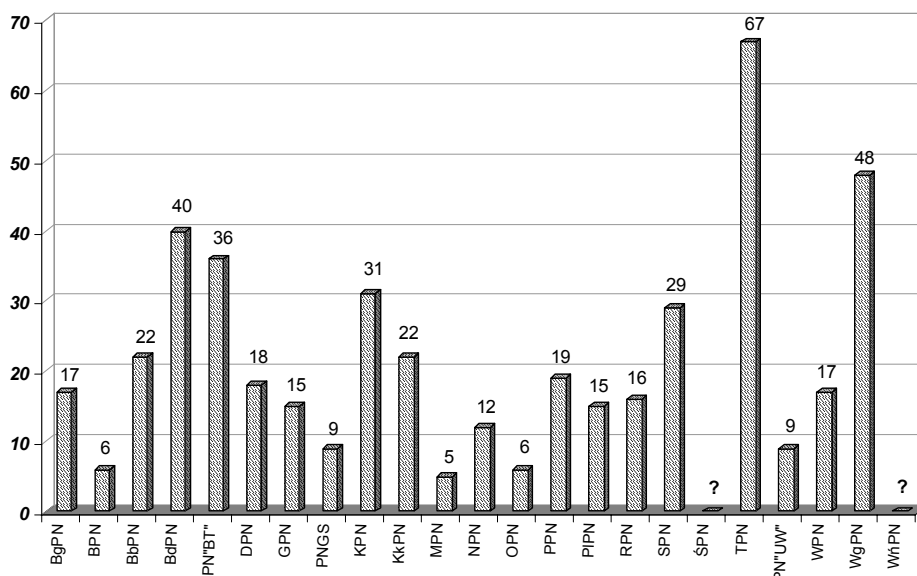
Podczas seminarium poszczególne parki zaprezentowały bogatą ofertę wydawniczą – od folderów i pocztówek po materiały edukacyjne, wydawnictwa o charakterze popularno-naukowym i naukowym oraz periodyki. Łączna liczba wydawnictw (w sprzedaży i bezpłatnych) w 21 parkach wynosi ok. 460 pozycji (brak danych z Wolińskiego PN i Świętokrzyskiego PN) (Ryc. 7). Najbogatszą ofertę wydawniczą zaprezentowały: Tatrzański PN, Wigierski PN, Bieszczadzki PN i PN „Bory Tucholskie”. Liczba periodyków wydawanych przez parki wzrosła do 19 (Tab. 1). Przybyło periodyków skierowanych do młodzieży szkolnej, np. „Wigierek”. W 2004 roku po raz pierwszy wydano „Rocznik Babiogórski”, a Kampinoski PN został wydawcą kwartalnika „Parki Narodowe”. Publikacje parków są wydawane dzięki pomocy NFOŚiGW oraz WFOŚiGW stąd ich niskie ceny i możliwość bezpłatnego rozprowadzania. Szczególnym zainteresowaniem

uczestników seminarium cieszyły się pomoce edukacyjne angażujące młodzież i dzieci do aktywnego poznawania przyrody i konkretnych działań, np. przewodniki i zeszyty ćwiczeń na ścieżki przyrodnicze i ekspozycje muzealne, gry dydaktyczne oraz programy multimedialne.

Tabela 1. Periodyki wydawane przez parki narodowe.

Table 1. Periodicals published by national parks.

Park Narodowy <i>National Park</i>	Liczba periodyków <i>Number of periodicals</i>	Tytuły <i>Titles</i>	Rok pierwszego wydania <i>Year of first publication</i>
Babiogórski	2	„Parkuś” „Rocznik babiogórski”	2000 2004
Białowiecki	3	„Puszczyk” „Parki narodowe i rezerваты przyrody” „Księga rodowodowa żubrów”	2000 1980 1947
Biebrzański	2	„Nasza Biebrza” „Wieści z Parku”	1999 2000
Bieszczadzki	1	„Roczniki Bieszczadzkie”	1992
Gorczański	1	„Salamandra”	2001
Gór Stołowych	1	„Szczeliniec”	1996
Kampinoski	2	„Puszcza Kampinoska” „Parki Narodowe”	1992 2004
Ojcowski	1	„Prądnik”	1990
Pieniński	1	„Pieniny Przyroda i człowiek”	1992
Tatrzański	1	„Tatry”	1991
Wielkopolski	1	„Morena”	1992
Wigierski	2	„Wigry” „Wigierek”	2000 2004
Woliński	1	„Klify”	b.d.
RAZEM / <i>Total:</i>	19		

Ryc. 7. Oferta wydawnicza parków narodowych (liczba tytułów). Objasnienia: ? – brak danych; pozostałe objaśnienia patrz rycina 1.

Fig. 7. Publications offered by national parks (number of titles). Explanations: ? – no data; the other – see Fig. 1.

Wnioski

- Wzrost liczby etatów edukacyjnych w parkach narodowych świadczy o dużym zainteresowaniu terenową edukacją przyrodniczą. Pracownicy edukacyjni często są obciążeni dodatkowymi obowiązkami, np. prace przy wydawnictwach oraz zaangażowanie w zdobywanie funduszy na edukację (pisanie i rozliczanie wniosków), stąd ważne jest wspomaganie działań edukacyjnych przez innych pracowników Parku.
- Z oferty edukacyjnej parków narodowych najczęściej korzystają szkoły podstawowe i gimnazja. Zajęcia zamawiane, które na ogół mają charakter jednorazowych spotkań, obejmują większą liczbę uczniów. Na programy stałe przeznaczają się więcej czasu ze względu na ich wieloetapowość (kilka spotkań w ciągu roku) i cykliczność (powtarzane co roku lub co 2 lata). Obejmują one mniej osób, ale dają możliwość prowadzenia pogłębionej edukacji ekologicznej oraz współpracy z nauczycielami i uczniami szczególnie zainteresowanymi tematyką przyrodniczą.
- Wskazane byłoby wprowadzenie podobnych kryteriów we wszystkich parkach odnośnie określania liczby uczestników programów edukacyj-

nych i czasu przeznaczonego na edukację – w niektórych parkach brak takich statystyk. Oddzielne statystyki należałoby prowadzić dla zajęć przyrodniczych, a odmienne dla imprez masowych, ze względu na odmienny charakter tych działań.

- Wzrost liczby ścieżek przyrodniczych i historycznych na terenie parków narodowych świadczy o zapotrzebowaniu na taką formę edukacji. Liczba i długość ścieżek dydaktycznych w poszczególnych parkach jest zróżnicowana (Ryc. 4, 5). Łączna długość ścieżek zależy od powierzchni Parku i dostępności terenu. Zajęcia terenowe na ścieżkach przyrodniczych, z wykorzystaniem przewodników, zeszytów ćwiczeń i innych materiałów edukacyjnych, cieszą się największym zainteresowaniem wśród grup szkolnych odwiedzających parki narodowe.
- Muzea przyrodnicze oraz inne wystawy stałe lub czasowe posiadają obecnie wszystkie parki narodowe. Znacząco w ten sposób wzbogacają swoją ofertę edukacyjną, o czym świadczy duża liczba zwiedzających (Ryc. 6). Bardziej szczegółowe statystyki pozwoliłyby ocenić grupy wiekowe zwiedzających wystawy i odpowiednio dostosować ofertę muzealną.
- Oferta wydawnicza parków narodowych jest bardzo bogata i różnorodna (Ryc. 7, Tab. 1). Publikacje parków są wydawane dzięki pomocy NFOŚiGW oraz WFOŚiGW, stąd ich niskie ceny. Uczestnicy seminarium zauważyli potrzebę wydania wspólnej publikacji w wersji multimedialnej prezentującej wszystkie parki narodowe. Przydatna też byłaby wspólna strona internetowa zawierająca aktualne informacje przyrodnicze, turystyczne i edukacyjne ze wszystkich parków narodowych.

Podsumowanie

Zapotrzebowanie na edukację środowiskową stale wzrasta, zwłaszcza wśród szkół podstawowych i gimnazjalnych. Parki wychodząc naprzeciw zapotrzebowaniu poszerzają bazę i ofertę edukacyjną. Powstało kilka nowych ośrodków edukacyjnych i muzealnych, wzrosła liczba etatów edukacyjnych, przybyło ścieżek dydaktycznych i tytułów wydawniczych. Wysoki poziom edukacji w parkach zapewniają pracownicy o wysokich kwalifikacjach oraz wsparcie finansowe działalności edukacyjnej parków przez różnorodne fundusze. Wymianie poglądów na temat edukacji ekologicznej w parkach narodowych oraz upowszechnianiu metod i pomocy stosowanych w terenowej edukacji przyrodniczej dobrze służą seminaria, szkolenia i warsztaty. Kolejne spotkanie pracowników parków narodowych zajmujących się edukacją ekologiczną w ramach VI seminarium nt: „Edukacja ekologiczna i udostępnianie parków narodowych do zwiedzania” zaplanowane jest w Bieszczadzkim Parku Narodowym na rok 2007.

Literatura

- Holly G., Szary B. 2004. "Edukacja ekologiczna i udostępnianie parków narodowych do zwiedzania" – IV seminarium dla pracowników parków narodowych zajmujących się edukacją ekologiczną. *Roczniki Bieszczadzkie* 12: 303–320.
- Szary B. 2002. "Edukacja ekologiczna i udostępnianie parków narodowych do zwiedzania" – seminarium dla pracowników parków narodowych zajmujących się edukacją ekologiczną. *Roczniki Bieszczadzkie* 10: 411–432.

Summary

On 27–29 June 2005 the meeting of educational officers from national parks took place in the Bieszczady National Park. During seminar representatives of 20 national parks presented the most interesting techniques, methods, and aids used in ecological education. The participants acquainted also with publication offer of particular parks. The prospects of extraschool education in Poland were discussed, and also the interest of educational units in ecological education and involvement of schools into permanent and ordered programmes organised by national parks. Teachers co-operating with BNP presented school programmes on biology in different levels of education and discussed possibilities of support of lesson on nature and biology by field exercises prepared by parks. The summary of educational activity of national parks prepared on the basis of questionnaire was used in the discussion. It seems that demands for environmental education still increase, especially in primary and secondary schools. National parks, trying to fulfil these demands, extend their educational base and offer. Some new educational centres and museums were organised, number of educational officers increased, new publications appeared, and new educational trails were prepared. High level of ecological education in the parks is secured by well-educated workers and by financial support from special funds.

